

УДК: 581.9 (477.54)

**Нові для території національного природного парку «Гомільшанські ліси» види родів *Rosa* L. і *Veronica* L.
В.В.Тимошенкова**

*Національний природний парк «Гомільшанські ліси» (Харківська обл., Україна)
timvalentine@ukr.net*

Повідомляється про результати досліджень з інвентаризації флори НПП «Гомільшанські ліси». На боровій терасі Сіверського Дінця виявлено два нові для флори «Гомільшанських лісів» і Харківської області види рослин: *Rosa rubiginosa* L. (Rosaceae) і *Veronica dillenii* Crantz (Scrophulariaceae). *R. rubiginosa* – європейсько-малоазійський вид, який раніше на лівобережжі Дніпра знаходили у Дніпропетровській області і Сумській області. На території національного природного парку *R. rubiginosa* зростає у складі природних рослинних угруповань, у характерних для цього виду екотопах. Автор вважає, що знайдені місця зростання знаходяться в межах її природного ареалу. Отримані дані дають можливість розширити ареал *R. rubiginosa* далі на схід, включивши до нього також і Харківську область. *V. dillenii* – широко розповсюджений в Україні вид, але на території Харківської області виявлений вперше. На заплаві луці Сіверського Дінця в межах господарської зони національного природного парку виявлено нове місце зростання *Dactylorhiza incarnata* (Orchidaceae) – виду, включеного до Червоної книги України. Ці відомості дають змогу коректувати господарську діяльність, щоб забезпечити підтримання умов, сприятливих для існування локальної популяції.

Ключові слова: *Rosa rubiginosa*, *Veronica dillenii*, *Dactylorhiza incarnata*, нові види, Харківська область, НПП «Гомільшанські ліси».

**Новые для территории национального природного парка
«Гомольшанские леса» виды родов *Rosa* L. и *Veronica* L.
В.В.Тимошенкова**

Сообщается о результатах исследований по инвентаризации флоры НПП «Гомольшанские леса». На боровой террасе Северского Донца обнаружены два новые для флоры «Гомольшанских лесов» и флоры Харьковской области вида растений: *Rosa rubiginosa* L. (Rosaceae) и *Veronica dillenii* Crantz (Scrophulariaceae). *R. rubiginosa* – европейско-малоазиатский вид, который раньше на левобережье Днепра находили в Днепропетровской области и Сумской области. На территории национального природного парка *R. rubiginosa* растет в составе естественных растительных сообществ, в характерных для этого вида екотопах. Автор считает, что найденные места произрастания находятся в пределах ее естественного ареала. Полученные данные дают возможность расширить ареал *R. rubiginosa* дальше на восток, прибавив к нему и Харьковскую область. *V. dillenii* – широко распространенный в Украине вид, но на территории Харьковской области обнаружен впервые. На пойменном лугу Северского Донца в пределах хозяйственной зоны национального природного парка обнаружено новое место произрастания *Dactylorhiza incarnata* (Orchidaceae) – вида, внесенного в Красную книгу Украины. Эти сведения дают возможность корректировать хозяйственную деятельность с целью поддержания условий, благоприятных для существования локальной популяции.

Ключевые слова: *Rosa rubiginosa*, *Veronica dillenii*, *Dactylorhiza incarnata*, новые виды, Харьковская область, НПП «Гомольшанские леса».

**New species of *Rosa* L. and *Veronica* L. for the territory of National Nature
Park Homilshanski Lisy
V.V.Timoshenkova**

The results of the research of the flora of National Nature Park Homilshanski Lisy are presented. Two plants species new for the flora of Homilshanski Lisy and the flora of Kharkiv Region: *Rosa rubiginosa* L. (Rosaceae) and *Veronica dillenii* Crantz (Scrophulariaceae) were recorded on the Siversky Donets River sand terrace. *R. rubiginosa* is European and Small-Asian species, which was recorded earlier at Left Bank Region of Dnipro River in Dnipropetrovsk Region and Sumy Region. At the National Nature Park *R. rubiginosa* grows as a part of natural plant communities in typical for this species ecotopes. The author assumes that the discovered places are within its natural range. The obtained data give possibility to enlarge *R. rubiginosa* range farther to

East and to add Kharkiv Region. *V. dillenii* is widely distributed in Ukraine species, but in Kharkiv Region it was recorded for the first time. The new place of growth of *Dactylorhiza incarnata* (Orchidaceae) included in the Red Book of Ukraine was found on the flood-land of Siversky Donets River within the economic zone of the National Nature Park. This information gives possibility to correct farming in order to maintain favorable conditions for the local population living.

Key words: *Rosa rubiginosa*, *Veronica dillenii*, *Dactylorhiza incarnata*, new species, Kharkiv Region, National Nature Park Homilshanski Lisy.

Вступ

Одним із напрямків ботанічних досліджень, які проводяться на території національних природних парків згідно із програмою «Літопис природи», є інвентаризація флори (Програма..., 2002). Дослідження включають вивчення видового складу рослинного покриву, розповсюдження видів, часову (зміна розміру за період спостережень) та просторову (розподіл особин) динаміку фітопопуляцій. Інвентаризація флори дає можливість оцінити видове багатство рослинних угруповань та значимість популяцій окремих видів як компонентів фітоценозів, їх динаміку. Ці параметри є індикаторами стану і направленості розвитку екосистеми. Важливим напрямком в інвентаризації флори є виявлення місць зростання видів, що потребують особливої охорони. На основі такої інформації здійснюється планування господарської діяльності та природоохоронних заходів на території національного природного парку.

Останні узагальнюючі дані про видовий склад рослинного покриву Харківської області наведені в анованому списку судинних рослин, складеному Л.М.Гореловою і О.О.Альохінім (Горелова, Алехин, 2002), а попередні результати інвентаризації флори Національного природного парку (НПП) «Гомільшанські ліси» – у «Літописах природи» (Літопис..., 2005–2015).

На 2015 р. список видів вищих судинних рослин національного природного парку налічував 812 видів (Літопис..., 2005–2015). Наші дослідження є продовженням роботи з інвентаризації флори НПП «Гомільшанські ліси». Їх мета – виявлення змін у видовому складі рослинного покриву та хорологічних характеристиках видів.

Методика

Польові дослідження проводили у 2015–2016 рр. на території НПП «Гомільшанські ліси» маршрутним методом. В місцях виявлення потенційно нових для флори парку видів робили опис рослинних угруповань. В процесі камеральної обробки матеріалу уточняли видову приналежність зібраних гербарних зразків, використовуючи «Определитель высших растений Украины» (1987), «Флору УРСР» (1954, 1960 рр.), «Флору СССР» (1941, 1955 рр.), «Флору европейской части СССР» (1981), «Флору Восточной Европы» (2001), обробки видів роду *Rosa* L., зроблені В.Г.Хржановським (Хржановский, 1958) та М.М.Федорончуком (Федорончук, 2003).

Видові назви рослин наведені згідно із «Vascular plants of Ukraine. A nomenclatural checklist» (Mosyakin, Fedoronchuk, 1999).

Результати та обговорення

В результаті флористичних досліджень постійно оновлюються та доповнюються дані стосовно наявності та поширення на території НПП «Гомільшанські ліси» рослин, що належать до різних систематичних груп. Так, наприклад, для виду *Dactylorhiza incarnata* (L.) Soo (Orchidaceae Juss.), включеного до Червоної книги України (Червона книга..., 2009), на території НПП було відомо лише одне місцезростання – на заплавіній луці в кварталі №71 Задонецького лісництва. В травні 2016 р. нами виявлена ще одна локальна популяція цього виду – на заплавіній болотистій луці біля озера Перегін. Ця ділянка знаходиться в межах господарської зони. Знайдено дві генеративні особини, які на момент опису 26.05.2016 р. перебували у фазі цвітіння, дві віргінільні особини і одна ювенільна. Рослини зростали двома групами на відстані близько 10 м одна від одної. Перша група складалась із генеративної, віргінільної і ювенільної особин, друга – із генеративної і віргінільної особин.

Проведені дослідження дозволили виявити два нові для території НПП види судинних рослин: *Rosa rubiginosa* L. (Rosaceae Juss.) і *Veronica dillenii* Crantz (Scrophulariaceae Juss.). *Rosa rubiginosa* (рис. 1, 2) за об'ємом виду, поданим у «Vascular plants of Ukraine. A nomenclatural checklist» (Mosyakin, Fedoronchuk, 1999), і за аналізом видів роду *Rosa*, описаних з території

Україні М.М.Федорончуком (Федорончук, 2003), зустрічається у рослинному покриві як лісової, так лісостепової і степової зон. Місцями зростання є розріджені ліси, лісові галявини, узлісся, чагарники, вигони, яри, обриви, схили гір (Определитель..., 1987; Флора Восточной Европы, 2001; Флора СССР, 1941, 1954; Хржановский, 1958).

На території НПП *R. rubiginosa* зустрічається у Задонецькому лісництві на боровій терасі Сіверського Дінця. Було знайдено один великий кущ серед розрідженого чагарникового ярусу із *Prunus stepposa* Kotov, *Euonymus verrucosa* Scop., *Acer tataricum* L., *Rubus idaeus* L. на ділянці природного бору поблизу межі із молодією культурою сосни (квартал №57), а також декілька кущів у кварталі №67 серед чагарників *Chamaecytisus borysthenticus* (Grun.) Klásková, *A. tataricum*, *P. stepposa* та підросту *Pinus sylvestris* L., *Tilia cordata* Mill., *Robinia pseudoacacia* L., *Sorbus aucuparia* L. на пробній площі, закладеній для моніторингу природного відновлення лісової рослинності після низової пожежі, яка пошкодила ділянку природного бору у 2005 р. Деревостан представлений окремими деревами *P. sylvestris* L., *Malus* Mill. sp., *Betula pendula* Roth, *R. pseudoacacia*, *Ulmus suberosa* Moench, *T. cordata*.

R. rubiginosa – європейсько-малоазійський вид (Флора Восточной Европы, 2001; Флора СССР, 1941, 1954; Хржановский, 1958), який раніше не відмічали на території Харківської обл. (Горелова, Алехин, 2002). Відповідно до інформації із «Определителя высших растений Украины» (1987) ареал *R. rubiginosa* і *R. volhynensis* Chrshan., що за останніми даними ототожнюється із *R. rubiginosa* (Федорончук, 2003; Mosyakin, Fedoronchuk, 1999), на території України не перетинає р. Дніпро і знаходиться на його правобережжі. Однак В.Г.Хржановський вказує на знахідки *R. eglanteria* L. (syn. *R. rubiginosa*) (Mosyakin, Fedoronchuk, 1999) у Полтаві та в околицях цього міста, у Сумській області на береговому схилі р. Ворскли, а *R. volhynensis* в Дніпропетровській обл. на правому березі р. Самари (Флора СССР, 1954; Хржановский, 1958). Отже, за попередніми даними ареал *R. rubiginosa* безпосередньо межує із Харківською областю. Розповсюдження *R. rubiginosa* на території Харківської області потребує подальших досліджень.

Рис. 1. *Rosa rubiginosa* L.
Плоди

Рис. 2. *Rosa rubiginosa* L. Частина пагону

Veronica dillenii (рис. 3, 4) – широко розповсюджений вид, що зростає в борах на пісках, сухих луках, степах, кам'янистих відслоненнях. Її ареал охоплює Західний Сибір, Скандинавію, Середню, Східну і Атлантичну Європу, Середземномор'я, Балкани, Кавказ, Середню і Малу Азію, Іран, Гімалаї та Індійський півострів (Флора европейской части СССР, 1981; Флора СССР, 1955; Флора УРСР, 1960). В Україні *V. dillenii* трапляється майже на всій території, крім Передкарпаття, Карпат та Полинкового степу (Определитель..., 1987; Флора УРСР, 1960), однак у Харківській області досі не реєструвалась (Горелова, Алехин, 2002).

Нами цей вид виявлено на боровій терасі Сіверського Дінця на просіках між кварталами №67 і №75, в межах 67 кварталу та на просіках між кварталами №68 і №69; №69 і №76 Задонецького лісництва. Рослини зростали у місцях із відсутньою або мало накопиченою (товщиною до 1 см) лісовою підстилкою. Висота травостою у місцях зростання *V. dillenii* становила в середньому 10 см – 40 см, до його складу входили *Hierochloë odorata* (L.) P. Beauv., *Koeleria cristata* (L.) Pers., *Poa bulbosa* L., *Secale sylvestre* Host, *Carex supina* Willd. ex Wahlenb., *Polygonum aviculare* L. s. str., *Myosotis micrantha* Pall. ex Lehm., *Ambrosia artemisiifolia* L., *Potentilla neglecta* Baumg., *P. incana* P. Gaertn., B. Mey. & Scherb., *Pilosella officinarum* F. Schult. & Sch. Bip., *Centaurea sumensis* Kalen., *Cerastium* L. sp., *Thymus pallasianus* Heinr. Braun, *Arabidopsis thaliana* (L.) Heynh. Загальне проективне покриття травостою знаходилося у межах від 3% (без вираженого домінування видів) до 20% (із домінуванням *H. odorata*, *K. cristata*, *A. artemisiifolia*, *P. officinarum*). *V. dillenii* не відіграла суттєвої ролі у створенні фітоценотичного середовища. Її частка у загальному проективному покритті становила менше 1% і лише у одному випадку досягала 3%.

Рис. 3. *Veronica dillenii* Crantz. Загальний вигляд

Рис. 4. *Veronica dillenii* Crantz. Частина пагону із плодами

Висновки

Виявлення ще одного місця зростання *D. incarnata* доповнює дані про поширення виду на території НПП «Гомільшанські ліси». Наявна інформація є науковим підґрунтям для корегування господарської діяльності з метою підтримання умов, сприятливих для існування локальних популяцій цього червонокнижного виду.

За результатами проведених досліджень список рослин, що зростають на території Харківської області та на території НПП «Гомільшанські ліси», необхідно доповнити двома видами: *R. rubiginosa* і *V. dillenii*. Гербарні зразки *R. rubiginosa* і *V. dillenii* передано до гербарію Харківського національного університету ім. В.Н.Каразіна (CWU).

Вид *R. rubiginosa* на території парку зростає в характерних для нього екотопах у складі природних рослинних угруповань, тобто знаходиться у межах природного ареалу. Отримані дані дозволяють уточнити ареал цього виду, розширивши його далі на схід і включивши Харківську область.

Список літератури

- Горелова Л.Н., Алехин А.А. Растительный покров Харьковщины: Очерк растительности, вопросы охраны, аннотированный список сосудистых растений. – Харьков: Изд-во ХНУ им. В.Н.Каразина, 2002. – 231с. /Gorelova L.N., Alekhin A.A. Rastitelnyy pokrov Kharkovshchiny: Ocherk rastitelnosti, voprosy okhrany, annotirovannyi spisok sosudistykh rasteniy. – Kharkov: Izd-vo KhNU im. V.N. Karazina, 2002. – 231s./
- Літопис природи національного природного парку «Гомільшанські ліси», 2005–2015 рр. – (Рукописи). /Litopys pryrody natsionalnogo pryrodnogo parka "Gomilshanski lisy", 2005–2015 rr. – (Rukopysy)./

- Определитель высших растений Украины / Отв. ред. Ю.Н.Прокудин. – К.: Наукова думка, 1987. – 548с. /*Opredelitel vysshikh rasteniy Ukrainy* / Отв. ред. Yu.N.Prokudin. – K.: Naukova dumka, 1987. – 548s./
- Програма Літопису природи для заповідників та національних природних парків: Метод. посіб. / Під ред. Т.Л.Андрієнко. – К.: Академперіодика, 2002. – 103с. /*Programa Litopysu pryrody dlya zapovidnykiv ta natsionalnykh pryrodnykh parkiv: Metod. posib.* / Pid red. T.L.Andriyenko. – K.: Akadempriodyka, 2002. – 103s./
- Федорончук М.М. Види судинних рослин, описані з території України, їх типіфікація та критичний аналіз: рід *Rosa* L. (*R. ratomsciana* Besser – *R. wolfgangiana* Besser) // Український ботанічний журнал. – 2003. – Т.60, №1. – С. 33–41. /*Fedoronchuk M.M. Vidy sudynnykh roslyn, opysani z terytorii Ukrainy, ikh tyfikatsiya ta krytychnyy analiz: rid Rosa L. (R. ratomsciana Besser – R. wolfgangiana Besser)* // *Ukrayinskyy botanichnyy zhurnal.* – 2003. – T.60, no. 1. – S. 33–41./
- Флора Восточной Европы / Отв. ред. и ред. тома Н.Н.Цвелев. – СПб.: Мир и семья; Изд-во СПХФА, 2001. – Т.10. – 670с. /*Flora Vostochnoy Yevropy* / Отв. ред. i red. тома N.N.Tsvelev. – SPb.: Mir i sem'ya; Izd-vo SPKhFA, 2001. – T.10. – 670s./
- Флора европейской части СССР / Под ред. Ан.А.Федорова. – Л.: Наука, 1981. – Т.5. – 379с. /*Flora yevropeyskoy chasti SSSR* / Pod red. An.A.Fedorova. – L.: Nauka, 1981. – T.5. – 379s./
- Флора СССР / Глав. ред. акад. В.Л.Комаров, ред. тома: Б.К.Шишкин и С.В.Юзепчук. – М.-Л.: Изд-во АН СССР, 1941. – Т.10. – 673с. /*Flora SSSR* / Glav. red. akad. V.L.Komarov, red. тома: B.K.Shishkin i S.V.Yuzepchuk. – M.-L.: Izd-vo AN SSSR, 1941. – T.10. – 673s./
- Флора СССР / Под ред. Б.К.Шишкина и Е.Г.Боброва. – М.-Л.: Изд-во АН СССР, 1955. – Т.22. – 861с. /*Flora SSSR* / Pod red. B.K.Shishkina i Ye.G.Bobrova. – M.-L.: Izd-vo AN SSSR, 1955. – T.22. – 861s./
- Флора УРСР / Під ред. Д.К.Зерова. – К.: Вид-во АН УРСР, 1954. – Т.6. – 609с. /*Flora URSSR* / Під. ред. D.K.Zerova. – K.: Vyd-vo AN URSSR, 1954. – T. 6. – 609s./
- Флора УРСР / Під ред. М.І.Котова. – К.: вид-во АН УРСР, 1960. – Т.9. – 689с. /*Flora URSSR* / Під. ред. M.I.Kotova. – K.: Vyd-vo AN URSSR, 1960. – T.9. – 689s./
- Хржановский В.Г. Розы. – М.: Советская наука, 1958. – 497с. /*Khrzhanovskiy V.G. Rozy.* – M.: Sovetskaya nauka, 1958. – 497s./
- Червона книга України. Рослинний світ / За ред. Я.П. Дідуха. – К.: Глобалконсалтинг, 2009. – 900с. /*Chervona knyga Ukrainy. Roslynnnyy svit* / Za red. Ya.P.Didukha. – K.: Globalkonsaltyng, 2009. – 900s./
- Mosyakin S.L., Fedoronchuk M.M. Vascular plants of Ukraine. A nomenclatural checklist. – Kiev: M.G.Kholodny Institute of Botany, 1999. – 345p.

Представлено: О.В.Філатова / Presented by: O.V.Filatova
Рецензент: Ю.Г.Гамуля / Reviewer: Yu.G.Gamulya
Подано до редакції / Received: 8.02.2017